

LẠI BÀN VỀ NHÂN CÁCH VÀ NHÂN CÁCH CHIẾN SỸ

ĐỖ LONG*

Đán đề nhân cách hiện nay đang nổi lên như một vấn đề đòi hỏi nhiều công trình nghiên cứu đồ sộ tập hợp nhiều lĩnh vực tri thức, sử dụng nhiều cách tiếp cận liên ngành, xuyên ngành và hợp ngành. Có thể khẳng định rằng không một lĩnh vực khoa học nào có đủ thẩm quyền, khả năng và điều kiện để nghiên cứu vấn đề nhân cách một cách độc lập và biệt lập. Ngày nay đã có hàng trăm định nghĩa về nhân cách. Khó có thể tìm một định nghĩa nào có tính phổ quát và bao trùm nhất nói lên được đầy đủ các tố chất tổ thành khái niệm nhân cách. Xã hội học, tâm lý học, giáo dục học, văn hoá học, đạo đức học, luật học... có thể chọn một mặt nào đó, một phương diện nào đó của nhân cách và lấy đó làm đối tượng phân tích khoa học của lĩnh vực được nghiên cứu.

Theo tôi ở lĩnh vực khoa học tâm lý học có thể định nghĩa: *Nhân cách là một chủ thể tự ý thức ở mỗi con người, thể hiện thông qua quá trình tự khẳng định trong hoạt động chủ đạo của chính mình.* Ở lĩnh vực đạo đức học, có thể nhất trí với quan điểm cho rằng nhân cách là người mang giá trị được thừa nhận về mặt xã hội. Ở tầng bậc tâm lý học chúng tôi muốn nhấn mạnh tới tính

riêng, tính độc lập, tính tự chủ của nhân cách với tư cách là một chủ thể. Dấu hiệu đặc trưng của nhân cách, xét từ phương diện tâm lý học, được thể hiện ở chỗ tự nhận thức, tự đánh giá, tự lựa chọn, tự xác định, tự quyết định, tự biểu hiện, tóm lại là tự khẳng định chính mình ở trình độ cao nhất.

Nói đến nhân cách là nói đến một bản chất rất riêng, rất gắn với cá tính. Đó là đơn vị cuối cùng, là cái đơn nhất, tạo nên chính nó, chứ không phải là một cái gì khác. Quá trình nhân cách hóa phải được thể hiện một cách cao nhất, sâu nhất bằng chính bản thân mỗi con người và bằng những điều kiện được mỗi xã hội tạo lập nên. Tuy nhiên hiện tượng nhân cách hóa và phi nhân cách hóa thường diễn ra trong sự phụ thuộc vào trình độ phát triển của mỗi xã hội cụ thể.

Chúng ta đã chứng kiến những quá trình tư tưởng hệ hóa vấn đề nhân cách. Nhân cách phát triển đúng, thuận chiều với quá trình tiến hóa của lịch sử sẽ thúc đẩy tiến bộ của xã hội khi hệ tư

*GS, TS. Viện Tâm lý học.

tương đó phản ánh đúng quy luật. Ngược lại, nếu phản ánh không đúng quy luật của xã hội, nhất là khi giáo dục không được coi trọng, con người không được coi trọng thì tất nhiên sẽ dẫn đến chỗ kìm hãm và cản trở sự phát triển của xã hội lẫn con người.

Nhiều ý kiến cho rằng tính cộng đồng ở con người Việt Nam nổi bật lên một cách rõ nét. Chúng tôi đồng ý với quan điểm này. Song, liên hệ với thực tiễn phát triển của lịch sử dân tộc, có thể thấy đằng sau cái cộng đồng kia là cái cá nhân. Mỗi cá nhân muốn sống, muốn được tồn tại và phát triển thì chỉ có thể trông cậy vào cộng đồng. Cái riêng của con người ít có điều kiện để bộc lộ. Nó bị cào bằng, bị hòa tan, nhưng không có con đường nào khác. Trong điều kiện của nước ta hiện nay cá nhân đang được khẳng định, năng lực của nó đang được đề cao, sức sáng tạo và tính tích cực của nó đang được phát triển. Không thể chấp nhận một chủ nghĩa bình quân đã từng là một hiện tượng tất yếu và mang tính phổ biến trong lịch sử dân tộc. Nhưng ngày nay phải có cách tiếp cận một cách cá biệt đối với mỗi thành viên, mỗi con người, giải phóng cho được tiềm năng sáng tạo của cá nhân vì lợi ích ngày một tăng của dân tộc và của mỗi người.

Từ góc nhìn tâm lý học, chúng ta đang tiếp tục cố gắng tìm hiểu cơ sở tự nhiên trong con người sinh học đã làm nên một cái tạng, một khí chất, một tinh khí, một tính cách. Công việc này thật khó khăn và khó thực hiện trong trình độ phát triển hiện nay của các khoa học nhân văn. Nhưng có thể khẳng định rằng, nếu không có một cấu tạo tự nhiên với bộ não, với hoạt động thần kinh cấp

cao, không có một hình thái đặc biệt rất riêng ở mỗi người thì cũng không thể có một bản sắc, một bản ngã ở mỗi con người.

Nhân cách và những phẩm chất ở mỗi con người chỉ hình thành và phát triển dưới những ảnh hưởng và chi phối của yếu tố gia đình, giáo dục gia đình và nhà trường cùng với những bước thăng trầm, những khúc quanh, những sự kiện đặc biệt diễn ra trên mỗi đường đời của mỗi con người, trên con đường đi lên của mỗi tập thể, mỗi cộng đồng, mỗi dân tộc.

Nhân cách của mỗi người cũng chính là sản phẩm hoạt động của chính người đó. Đó là một quá trình tự rèn luyện, tự giáo dục, tự học tập, tự bồi dưỡng, tự đào tạo, tự phê phán một cách nhất quán và có ý thức từ khi xuất hiện dấu hiệu đầu tiên của "cái tôi" cho đến lúc về già.

Những yếu tố chủ quan làm nền tảng sâu xa nhất của cái cá nhân và cùng với một tổng hòa các yếu tố xã hội diễn ra trong mỗi cộng đồng, trong nội bộ một dân tộc được kết hợp lại một cách đặc biệt, được chọn lọc và chung đúc một cách riêng biệt, phân biệt với mọi người để cuối cùng sẽ tạo nên một nhân cách. Nói một cách tổng quát, nhân cách là sản phẩm riêng biệt của tất cả cái tự nhiên, cái xã hội và cái cá nhân ở bản thân mỗi người.

Trong kết cấu - như đã nói - của mỗi chiến sỹ không thể thiếu những yếu tố sinh học, những yếu tố xã hội được tạo dựng, được tiếp biến một cách đặc thù ở mỗi con người. Sự thể hiện và phát triển cao của yếu tố xã hội là những phẩm chất tâm lý - đạo đức ở con người

nói chung, ở người chiến sỹ nói riêng. Phân tích kết cấu nhân cách chiến sỹ - theo tôi - chúng ta cần dựa vào tư tưởng Hồ Chí Minh về mô hình của anh bộ đội từ trong hai cuộc kháng chiến chống Pháp và chống Mỹ được nhân dân gọi là anh "Bộ đội Cụ Hồ". Đó là "Trung với nước, trung với Đảng, hiếu với dân, nhiệm vụ nào cũng hoàn thành, khó khăn nào cũng vượt qua, kẻ thù nào cũng đánh thắng". Cơ sở lý luận này tuy ngắn gọn nhưng rất súc tích, sẽ làm kim chỉ nam cho việc xây dựng nhân cách chiến sỹ trong mọi thời kỳ phát triển đất nước và bảo vệ Tổ quốc từ nay về sau.

Yêu cầu của Đảng, của Bác Hồ về một nhân cách như đã nói trên phải được mỗi chiến sỹ tự giác chiếm lĩnh, tự giác tiếp thu, biến những đòi hỏi bên ngoài thành những đòi hỏi bên trong, thành động cơ và mục đích hoạt động, thành niềm tin, dưới những tác động xã hội từ công tác giáo dục và huấn luyện trước khi trở thành chiến sỹ và trong khi tại ngũ.

Kết cấu nhân cách chiến sỹ - theo tư tưởng Hồ Chí Minh - bao gồm trong nó mặt bên trong và bên ngoài, mặt tư tưởng, và mặt hành động. Yếu tố bên trong hình thành và chịu sự tác động từ yếu tố bên ngoài. Yếu tố bên ngoài được chỉ đạo, được hướng dẫn từ yếu tố bên trong. "Trung" và "Hiếu" là yếu tố bên trong có tác động điều khiển và chỉ đạo hành vi bên ngoài ở người chiến sỹ. Còn "Nhiệm vụ nào cũng hoàn thành, khó khăn nào cũng vượt qua, kẻ thù nào cũng đánh thắng" là sự thể hiện của yếu tố bên trong, là mặt hành động của nhân cách chiến sỹ. Nếu "Nhiệm vụ

nào cũng hoàn thành, khó khăn nào cũng vượt qua" là những hành vi của các thế hệ người sinh ra và lớn lên trong thời đại Hồ Chí Minh, thì "Kẻ thù nào cũng đánh thắng" - kể cả nội xâm và ngoại xâm - là nét đặc trưng, nét bản chất của nhân cách chiến sỹ trong thời đại chúng ta và mãi mãi về sau này.

Hồ Chí Minh là lãnh tụ độc đáo của một dân tộc, của một Đảng cầm quyền đã nói: Đói là giặc, dốt là giặc, kẻ đi xâm lược là giặc. Đó là 3 kẻ thù mà chúng ta phải chiến đấu và phải chiến thắng. Như vậy, ngày nay chúng ta phải đấu tranh chống đói nghèo, chống dốt nát và đó phải là hành động đầy quyết tâm, đầy dũng khí, đầy sáng tạo của nhân cách chiến sỹ. Chúng ta cũng phải chiến đấu và chiến thắng cả kẻ thù bên ngoài - giặc ngoại xâm và cả kẻ thù bên trong mỗi chúng ta - nội xâm, như Bác nói.

Giáo dục và huấn luyện nhân cách chiến sỹ, một mặt, là công việc của mỗi đơn vị từ nhỏ đến lớn, của mỗi binh chủng với những cơ sở lý luận mang tính phổ biến và những dạng hoạt động chủ đạo được tổ chức một cách tương ứng và phù hợp. Mặt khác, giáo dục và huấn luyện trong quân đội còn phải là việc tự giáo dục, tự rèn luyện của chính bản thân mỗi chiến sỹ. Không có tự giáo dục, tự rèn luyện ở chính bản thân mỗi chiến sỹ thì cũng không thể có tính tự giác, tính tự ý thức, tính tự khẳng định nét bản chất của mỗi người khi đã trở thành một nhân cách phát triển ở anh bộ đội Cụ Hồ rất mực được yêu thương trong xã hội chúng ta. ♣